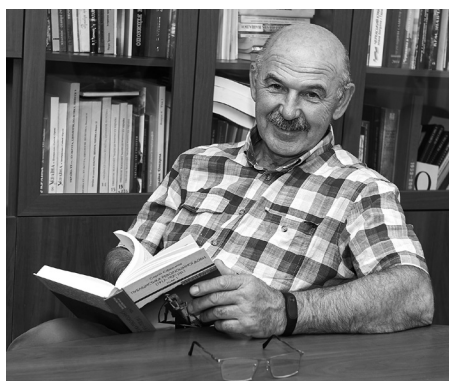

ЮВІЛЕЇ

ГЕННАДІЙ КОРОЛЬОВ (Київ)

ДО 70-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В.ВЕРСТЮКА

3 серпня ювілейний день народження відзначив доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки й техніки України, знаний фахівець з історії Української революції 1917–1921 рр., один з основоположників її сучасної концепції – Владислав Федорович Верстюк. У 2017 р. В.Верстюк переконливо констатував, що на сьогодні в українській історіографії відбулися фундаментальні зміни, візія революції повністю декомунізувалася, здобула характерний національний вимір¹.

Як відомо, цій переоцінці передував тривалий і складний процес переосмислення того, чим насправді були події 1917–1921 рр. в Україні, який вони мали вплив на формування української нації та здобуття незалежності. Інтелектуальна біографія вченого ніби віддзеркалює складний історіографічний процес пошуків і становлення новочасного дискурсу вивчення Української революції 1917–1921 рр.

Випускник історичного факультету Київського держуніверситету ім. Т.Шевченка, у 1975 р. В.Верстюк вступив до аспірантури Інституту історії АН УРСР, назавжди пов'язавши свою долю зі служінням науці. Молодий дослідник потрапив до авторитетного відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни. У той час його вчителями та наставниками, котрі значною мірою вплинули на формування наукового світогляду, стали академіки М.Супруненко, Ю.Кондуфор, доктори історичних наук М.Рубач, Ю.Гамрецький. У 1970-х рр. панівною залишалася радянська парадигма «Великого Жовтня на Україні», що концептуально та методологічно детермінувало структуру наукових студій.

¹ *Верстюк В.Ф.* Від «Великої Октябрьської соціалістическої революції и граждaнскої войны на Украіне (1917–1920)» до «Нарисів історії Української революції» й далі: трансформації дослідницької парадигми // Український історичний журнал. – 2017. – №3. – С.23.

Вибір теми кандидатської був пов'язаний із пріоритетними напрямками досліджень, характерними для того часу. У 1979 р. під керівництвом академіка М.Супруненка В.Верстюк захистив дисертацію, присвячену проблемі «класової боротьби» на селі на Лівобережній Україні в 1919 р. Роком раніше історик був зарахований на посаду молодшого наукового співробітника. Саме в «революційному» відділі він пройшов усі щаблі наукового зростання – як у кар'єрному, так і академічному вимірах.

У роки андроповського правління, котрі особливо позначилися на стагнації української гуманітаристики, В.Верстюк полишив інститут у пошуках практичної роботи. Упродовж 1983–1986 рр. він очолював редакцію історичної літератури академічного видавництва «Наукова думка». На той час це було третє видавництво у світі за обсягами видання наукової академічної літератури. 1984 р. опублікована його перша монографія «Боротьба селянства України за зміцнення влади Рад». Робота у видавництві стала добрим досвідом, який не тільки розширив хронологічні рамки вивчення, але визначив ставлення вченого до важливості праці над текстом, його редагування, перечитування та вдосконалення. Це був також не простий досвід керування колективом.

У розпал «перебудови» В.Верстюк повернувся до інституту. Зміни, які відбувалися в радянському суспільстві, не могли не зачепити науку. У 1988 р. в Інституті історії почали виходити препринтні видання, які згодом отримали назву «Історичні зошити». В.Верстюк був одним з ініціаторів цього проекту та членом редколегії. У 1990 р. у цій серії він опублікував невелику брошуру «Комбриг Нестор Махно», в якій запропонував позитивний погляд на Н.Махна та рух, що його він очолював. Це було доволі резонансне на ті часи видання. Під час стажування в Москві (1990–1991 рр.) історик продовжив студії над селянським повстанським рухом. У період краху СРСР зібрав багатий джерельний матеріал, який став у пригоді під час написання першого варіанта монографії про феномен «махновщини». На початку 1990-х рр. цю малодосліджену та заідеологізовану проблематику він висвітлить по-новому в монографії «Махновщина». Основний висновок В.Верстюка стосувався явища соціальної радикалізації революційного суспільства та процесів селянської самоорганізації². Це положення стало помітною ревізією догматичної парадигми революції в Україні, в основі якої лежало твердження про «провідну роль пролетаріату». Саме розуміння штучності радянської концепції, відсутність та незнання джерельної бази серед істориків, відмова від марксистсько-ленінської методології актуалізували питання повного перегляду та переоцінки революційних процесів. Іншою важливою темою монографії стало твердження про «воєнний комунізм» як спробу безпосереднього переходу до комуністичного суспільства через ліквідацію товарно-грошових відносин, заміну їх прямим продуктообміном через державне регулювання та застосування репресивної політики, продрозверстки, «диктатури пролетаріату» щодо більшості населення, передусім селянства, яке на червоний терор відповіло масовим антикомуністичним повстанським рухом. За сукупністю праць з історії махновського повстанського руху В.Верстюк 1992 р. захистив докторську дисертацію, яка стала однією з перших, затверджених українською ВАК.

Очолити відділ історії Української революції 1917–1921 рр. (яким керував від 1992 р., офіційно від 1994 р.), В.Верстюк ініціював роботу щодо публікації раніше

² Див. докл.: *Верстюк В.Ф.* Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918–1921). – К., 1991. – 368 с.; *Його ж.* Махновщина – селянський повстанський рух в Україні в роки громадянської війни (1918–1921): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 1992. – 48 с.

невідомих джерел. Уже в передмові першого тому документів про Українську Центральну Раду представлено кардинально іншу інтерпретаційну парадигму: загострення соціальних процесів ішло поряд із націєтворенням, що знайшло вияв у боротьбі за автономію та незалежність. Учений дійшов висновку, що Українська революція хоча й почалася завдяки падінню самодержавства, проте вже від квітня 1917 р. набула рис самодостатнього національного феномена. Себто радянська візія про соціальний характер тогочасних перетворень спотворювала перебіг історичного процесу, що охопив українські землі по обидва боки Збруча³.

Суть авторського розуміння концепції Української революції 1917–1921 рр. полягає в наступному. Перша світова війна створила специфічний революційний контекст, детермінувавши процес розпаду великих континентальних імперій у Центрально-Східній Європі та проголошення нових національних держав. Тому Українська революція мала багато спільного з аналогічними подіями в Угорщині, Польщі, створенням Чехословаччини та балтійських державах. По-друге, під час революційних процесів в Україні, які були викликані також Лютневою революцією 1917 р., поряд із важливими соціальними перетвореннями рівнозначне місце мав процес націєтворення та формування модерної національної ідентичності. По-третє, Українська революція є явищем, що об'єднує кілька національних рухів і державотворчих періодів. Осмислення подій революції сприяло витворенню нового історіографічного дискурсу та інакшому потрактуванню тогочасних реалій.

У 1997–2005 рр. В.Верстюк був заступником директора Інституту східно-європейських досліджень НАН України, який очолював іноземний член НАНУ проф. Я.Пеленський. Ця установа була покликана залучити український науковий світ до світової гуманітаристики, поширювати апробацію нових методологічних засад, сприяти відкриттю архівних матеріалів за кордоном та налагодженню співпраці між українськими й зарубіжними дослідниками. Саме тоді з-під пера вченого вийшли кілька знакових текстів, в яких ще рельєфніше представлено концепцію Української революції 1917–1921 рр. Оцінюючи роль Центральної Ради, він стверджував, що її історична заслуга – не у захисті інтересів одного класу, а у виступі від імені нації та її потреб⁴. Український національний рух зумів самоорганізуватися й розпочати боротьбу за відстоювання власного права на національне самовизначення, однак обставини міжнародної кон'юнктури переважно ігнорували «українське питання».

Задля з'ясування феномена Української революції історик аргументовано діагностував особливість українського руху в 1917 р. як киевоцентричність, коли Київ перетворився на безальтернативний центр політичного та державотворчого життя⁵.

Внесок В.Верстюка в розроблення теоретичних підстав концепції Української революції має також археографічний вимір. Він був керівником фундаментального проекту «Джерела до вивчення історії Української революції». Метою цього наукового задуму стало віднайдення та опублікування широкої джерельної й документальної бази подій 1917–1921 рр. Серед найвагомійших видань: «Українська Центральна Рада: Документи і матеріали» (2 т., Київ, 1996–1997 рр.), «Український національно-

³ Див.: Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: У 2 кн. / Ред. кол.: В.А.Смолій (гол.), Г.В.Боряк, В.Ф.Верстюк та ін. – Кн.1. – К., 2011. – 390 с.; Кн.2. – К., 2012. – 464 с.

⁴ Верстюк В.Ф. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України // Український історичний журнал. – 1997. – №5. – С.18.

⁵ Верстюк В.Ф. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) // Там само. – 2003. – №3. – С.65; Його ж. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження) // Там само. – 2004. – №3. – С.112–126.

визвольний рух: Березень – листопад 1917 р.: Документи і матеріали» (Київ, 2003 р.), «Директорія, Рада Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: Документи і матеріали у 2 томах» (Київ, 2006 р.), «Сергій Єфремов: Публіцистика революційної доби (1917–1920): Документи і матеріали» (Київ, 2013 р.), «Рада Міністрів Української Держави: Квітень – листопад 1918 р.: Документи і матеріали» (Київ, 2015 р.). У даний час ведеться робота над збірником публіцистики Олени Пчілки, яка в 1917–1919 рр. редагувала гадацький часопис «Рідний край».

Наукові стажування в Колумбійському та Альбертському університетах, співпраця з Українською вільною академією наук у США, Науковим товариством імені Шевченка в Америці, Українським вільним університетом у Мюнхені, Центром східноєвропейських досліджень Варшавського університету дозволили накопичити великий досвід і поширити нову візію Української революції 1917–1921 рр. за кордоном, установити тісні контакти з багатьма провідними зарубіжними дослідниками, інтелектуалами та вченими.

Поряд з академічною роботою історик понад десять років був професором кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», важливим досвідом він вважає участь у редагуванні «Українського гуманітарного огляду». Не менш вагомою стала популяризація історичних знань, насамперед з історії України. У 1994–2010 рр. голос В.Верстюка регулярно звучав на хвилях Українського радіо. Він був автором і ведучим програм «Український історичний календар», «Звенигора» (у співавторстві зі А.Скрипником), «Відлуння пам'яті». За ці роки було підготовлено сотні передач, розказано про найважливіші історичні події та постаті.

Знаковим періодом у житті професора В.Верстюка стала робота в Українському інституті національної пам'яті, куди він перейшов на запрошення І.Юхновського. У цьому вищому органі державної влади фахівець працював спочатку, із вересня 2007 р., на посаді директора департаменту, а від грудня того ж року – заступником голови. В.Верстюкові вдалося чимало зробити, він зреалізував кілька помітних наукових, інтелектуальних та просвітницьких проектів. Важливою частиною його роботи в УІНП була підготовка нової концепції історичної освіти в Україні та розробка проекту нових навчальних програм з історії України. В.Верстюк наголошував на необхідності максимальної деполітизації історичної освіти, на її гуманітарному характері, зверненні уваги на людину, а не на перипетії військово-політичних подій.

Перебуваючи на державній службі В.Верстюк став одним із рушіїв визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу на загальнодержавному та міжнародному рівнях. На його рахунок керівництвом створенням багатотомної «Національної книги пам'яті жертв Голодомору» та науковий супровід розбудови Національного меморіалу жертв Голодомору в Києві. Не оминав увагою й інші теми державної історичної політики. Входив до складу урядових оргкомітетів із відзначення різноманітних ювілеїв. Після звільнення в 2010 р. з Українського інституту національної пам'яті повернувся до наукової роботи в академічному Інституті історії України.

На сьогоднішній день В.Верстюк – автор понад 260 наукових праць, серед яких, крім згаданих вище, розділи в колективних проектах «Україна від найдавніших часів до сьогодні: хронологічний довідник» (Київ, 1997, 2005 рр.), «Політична історія України. XX ст.» (Київ, 2002 р.), «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (Київ, 2004 р.), «Голодомор – геноцид українського народу 1932–1933 років» (Київ, 2007–2008 рр.), «Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.» (Київ, 2011–2012 рр.) та ін.

В.Верстюк є засновником та головним редактором фахового наукового збірника «Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.», відповідальним редактором збірника «Праці Українсько-польської комісії для дослідження взаємин 1917–1921 рр.», входив та входить до редколегій кількох провідних часописів: «Українського історичного журналу», «Українського гуманітарного огляду», «України модерної». Кілька років був головним редактором альманаху «Молода нація».

Професор В.Верстюк – почесний доктор Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Від березня 2018 р. він став співголовою Українсько-польської комісії для дослідження взаємин 1917–1921 рр. У рамках комісії заплановано найближчим часом підготувати фундаментальний збірник документів «Союз Пілсудський – Петлюра: Документи і матеріали», в якому буде представлено найбільш важливі та знакові джерела про перипетії укладення українсько-польського альянсу 1920 р.

Сьогодні зусилля В.Верстюка спрямовані на підготовку хроніки та енциклопедії Української революції 1917–1921 рр. – найбільших концептуальних і фактологічних проектів із досліджуваного ним періоду. Енциклопедія покликана показати національну революцію в контексті Першої світової війни та геополітичних перетворень у Центрально-Східній Європі. Головний методологічний орієнтир цих проектів – природа українського націєтворення, конструювання національного простору, що став можливим завдяки державотворчим процесам, воєнним діям і падінню європейських континентальних імперій.

Наукову роботу В.Верстюка відзначено вітчизняними й зарубіжними нагородами, у тому числі Грамотою Верховної Ради України (2006 р.), орденом «За заслуги» III (2007 р.) і II (2009 р.) ступенів, Державною премією України в галузі науки і техніки (2017 р.). Продуктивна діяльність історика на ниві українсько-польського примирення та покращення міждержавних відносин була відзначена медаллю «Vene Merito», що присуджується Міністерством закордонних справ Польщі.

Ювіляр перебуває в доброму здоров'ї, плееає чимало планів, що неодмінно мають утілитися в нові власні праці та студії його учнів.